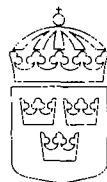

Socialutskottets betänkande

1985/86:1

om villkoren för obduktion

SoU
1985/86:1

Sammanfattning

I betänkandet behandlas två motioner (fp och c) om reglerna för obduktion. Bl. a. berörs frågor om de anhörigas medgivande och om förutsättningarna för rättsmedicinsk undersökning.

Utskottet framhåller att obduktionslagens intentioner om hänsyn till de anhörigas inställning inte får urholkas genom att överdrivet många dödsfall för säkerhets skull hänförs till sådana med okänd dödsorsak eller anses motivera rättsmedicinsk undersökning. Frågan tas också upp om vilken utredning om dödsorsaken som bör krävas för utfärdande av dödsbevis i vissa fall när omständigheterna kring dödsfallet är väl kända. Utskottet uttalar vidare att det behövs ett förtydligande av hälso- och sjukvårdens ansvar för hanteringen av stoften efter avlidna patienter. Motionerna avstyrks emellertid med hänvisning till att frågorna har samband med det arbete som för närvarande pågår inom regeringskansliet rörande dödsbegreppet och transplantationslagstiftningen m. m. Regeringen förutsätts i lämpligt sammanhang komma att behandla här aktuella frågor.

Motionsyrkanden

I motion 1984/85:429 av Kerstin Anér och Hans Petersson i Röstånga (båda fp) hemställs

1. att riksdagen hos regeringen begär sådana förändringar i socialstyrelsens föreskrifter som krävs för att obduktion ej skall ske utan de anhörigas tillstånd, om inte särskilda medicinska skäl kräver en sådan,

2. att riksdagen hos regeringen begär sådana förändringar i socialstyrelsens föreskrifter att polisen skall ha möjlighet att avstå från obduktion även vid olyckshändelser, om händelseförloppet är alldeles klart,

3. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförs om rätten att klaga till hälso- och sjukvårdens ansvarsnämnd i fråga om hantering av en avlidens kropp.

I motion 1984/85:1780 av Bengt Kindbom och Börje Hörnlund (båda c) hemställs att riksdagens hos regeringen begär en utvärdering och översyn av obduktionslagstiftningen.

Imotion 1984/85:429 (fp) framhålls att obduktion sker i 40 % av alla dödsfall. Enligt motionärerna överlämnas frågan om obduktion till polismyndigheten i de fall där inte någon läkare anser sig kunna utfärda dödsbevis utan en fullständigare undersökning på grund av för liten kännedom om den avlidnes sjukdom eller också på grund av att dödsfallet hör under de typer av dödsfall där obduktion enligt gällande föreskrifter måste ske innan dödsbevis kan utfärdas. Polismyndigheten har då att föranstalta om en undersökning av rättsläkare och den döde forslas då, många gånger långa vägar, till en rättsläkarstation för obduktion. Motionärerna påpekar att den obduktion av rättsmedicinsk karaktär, som betecknas "enkel dödsorsaksundersökning", i vissa fall kan ske på sjukhus, dock att det är obekant i vilken utsträckning detta sker. Om dödsbevis inte kan erhållas utan dödsorsaksundersökning kan en vädjan från anhöriga om att obduktion inte skall ske ej beaktas, anför motionärerna. De ställer också frågan varför 3 § obduktionslagen inte fått den utformningen att det krävs anhörigas tillstånd för obduktion i de fall då dödsorsaken är känd. Nu krävs det i praktiken att den anhörige är aktiv.

Motionen tar vidare upp socialstyrelsens föreskrifter SOSFS (M) 1980:1 angående de olika kategorier av dödsfall där fullständig dödsorsaksundersökning (obduktion) alltid skall ske. Motionärerna menar att det borde införas en möjlighet att underlåta obduktion vid dödsolycksfall där dödsorsaken är uppenbar, t. ex. att ett barn fallit och slagit ihjäl sig.

I motionen behandlas också frågan om ansvaret för hanteringen av den döda kroppen. Motionärerna anför, att så länge en patient lever han/hon eller de anhöriga kan anmäla till hälso- och sjukvårdens ansvarsnämnd (HSAN) om de anser att vården brustit i något avseende. Så snart patienten är död upphör denna rätt. Motionärerna ger exempel på fall då avlidnas kroppar av slarv eller missförstånd blivit vansköta och då HSAN inte kunnat ta upp klagomål härom till prövning. Motionärerna anser att det i detta avseende krävs en ändring av bestämmelserna.

Imotion 1984/85:1780 (c) hemställs att riksdagen hos regeringen begär en utvärdering och översyn av obduktionslagstiftningen.

I motionen ställs frågan om antalet obduktioner – 1982 i 40 % av dödsfallen – står i rimligt förhållande till de intentioner som låg bakom 1975 års obduktionslag. Motionärerna anser att en utvärdering borde göras. En översyn av obduktionslagen bör enligt motionärernas mening också omfatta frågan vilka krav som skall ställas på medgivande från den enskilde eller dennes anhöriga. Motionärerna ifrågasätter om det är tillräckligt med nuvarande regler att den avlidne eller anhörig till denne uttalat sig mot obduktion eller om i stället tillstånd borde inhämtas. Vidare bör en översyn omfatta frågan i vilken omfattning obduktioner enligt rättsmedicinska former kan begränsas i de fall misstanke om brott inte föreligger. Ett inträffat dödsfall kan, enligt motionärerna, inte i hälften av fallen betraktas som något onaturligt och den sannolika dödsorsaken så osäker att obduktion behöver företas.

En förutsättning för att gravsättning eller eldbegängelse får ske är att *dödsbevis* företetts för pastorsämbetet. Dödsbevis skall innehålla uttalande om dödsorsaken och utfärdas av läkare.

Dödsorsaksundersökning skall vara av den omfattningen att läkaren kan uttala sig om den sannolika dödsorsaken och om det finns anledning till antagande att döden orsakats av annan person eller huruvida skäl eljest är för handen att företa en fullständigare undersökning av den döda kroppen.

För att erhålla kunskap om dödsorsaken kan det bli nödvändigt med *obduktion*. Sådan kan vara *klinisk* eller *rättsmedicinsk*.

Obduktionslagen gäller endast för klinisk obduktion.

Rättsmedicinsk obduktion kan beslutas av domstol, länsstyrelse, allmän åklagare eller polisstyrelse.

I praktiken blir det fråga om rättsmedicinsk undersökning i någon form i de fall där polismyndighet förordnat om likundersökning, något som kan komma i fråga inte bara vid brottsmisstanke utan också i fall av självmord eller olycksfall samt i de fall då dödsbevis inte inkommit till pastorsämbetet inom föreskriven tid. De rättsmedicinska undersökningsformerna är rättsmedicinsk obduktion, fullständig dödsorsaksundersökning och enkel dödsorsaksundersökning. De två senare formerna kan innefatta *obduktion om så* behövs för att fastställa dödsorsaken.

Gällande bestämmelser

Obduktionslagen (1975:191) äger tillämpning på obduktion som inte innefattar rättsmedicinsk undersökning. Obduktion får enligt 2 § företas om den avlidne under sin livstid skriftligen medgivit detta. Med stöd av 3 § obduktionslagen får obduktion företas även om medgivande saknas, om det behövs för att orsaken till dödsfallet skall kunna fastställas eller viktig upplysning angående sjukdoms beskaffenhet erhållas. Är dödsorsaken känd får dock enligt samma bestämmelse obduktion inte äga rum om den avlidne eller nära anhörig till honom har uttalat sig emot det eller åtgärden eljest kan antas stå i strid med den avlidnes eller nära anhörigs uppfattning. I fall som avses i 3 § obduktionslagen skall där så kan ske och inte särskilda skäl talar emot, nära anhörig till den avlidne underrättas om obduktionen innan denna äger rum. Är dödsorsaken känd får obduktion inte påbörjas förrän skälig tid förflutit efter underrättelsen (4 §).

Enligt 10 § *allmänna läkarinstruktionen* (1963:341) åligger det överläkare att se till att omedelbart underrätta någon av de närmast anhöriga när en intagen persons tillstånd allvarligt försämras eller när han avlider. Det åligger också överläkaren att omedelbart anmäla till polismyndigheten om det vid dödsfall kan antas föreligga behov av rättsmedicinsk undersökning.

Frågor som rör rättsmedicinsk obduktion regleras i *kungörelsen* (1973:710) om *rättsmedicinsk obduktion*. Beslut härom meddelas av domstol, länsstyrelse, allmän åklagare eller polisstyrelse. Rättsmedicinsk obduktion skall företas på rättsläkarstationen i det rättsläkardistrikt där den som meddelat beslutet finns.

Folkbokföringsförordningen (1967:198) innehåller bestämmelsen i 31 § att dödsfall skyndsamt skall anmälas till pastorsämbete av närstående m. fl. som anges i lagen. I 32 § föreskrivs, att intyg om dödsorsak (*dödsbevis*) också skall lämnas till pastorsämbetet. Motsvarande bestämmelse finns också i 15 § kungörelsen (1963:540) om begravningsplatser och gravar m. m. (*begravningskungörelsen*), vari också föreskrivs att dödsbevis är en förutsättning för att gravsättning eller eldbegängelse skall få ske (15 §).

I 14 § begravningskungörelsen finns ytterligare bestämmelser om dödsbevis. Sådant skall utfärdas av läkare och utan dröjsmål tillhandahållas den som skall lämna beviset till pastorsämbetet. Har dödsbevis ej inkommit till pastorsämbetet inom en vecka efter anmälan om dödsfallet skall pastorsämbetet underrätta polismyndigheten som då har att införskaffa dödsbevis. Det framgår vidare av 14 § att läkaren skall undersöka den döda kroppen för att fastställa dödsorsaken innan han utfärdar dödsbevis. Sådant undersökning får dock underlåtas, om läkaren vårdat den döde för sjukdom varav han avlidit eller biträtt vid förlösning varunder modern eller barnet avlidit och läkaren anser sig på sannolika skäl kunna fastställa dödsorsaken. Dödsbeviset skall innehålla uppgift om huruvida dödsorsaksundersökning eller obduktion av den döda kroppen utförts. Vidare skall dödsbeviset innehålla uttalande om dödsorsaken med angivande av de omständigheter på vilka uttalandet grundas eller, då dödsorsaken inte kunnat fastställas, uttalande angående läkarens uppfattning om denna med angivande av de omständigheter på vilka uppfattningen grundas samt uttalande huruvida anledning finns till antagande att döden orsakats av annan person eller huruvida skäl eljest är för handen att företa en fullständigare undersökning av den döda kroppen (14 § 2 mom. 3). I begravningskungörelsen anges vidare att det ankommer på socialstyrelsen att i samråd med rikspolisstyrelsen meddela föreskrifter för sådan undersökning som dödsbevis grundas på. Läkares skyldighet att utfärda dödsbevis regleras i 3 § 6 allmänna läkarinstruktionen.

Tidigare riksdagsbehandling m. m.

I propositionen till obduktionslagen (prop. 1975:50) anförde föredragande statsrådet att nära anhörig till den avlidne borde underrättas om planerad obduktion innan denna äger rum. Dock borde, ansåg statsrådet, lagreglerna utformas så att det i det enskilda fallet fanns möjlighet att avstå från att lämna sådan underrättelse när det framstod som befogat, t. ex. för att skona en anhörigs känslor. Om den avlidne i livstiden lämnat medgivande till obduktion borde obduktion få utföras utan underrättelse till anhörig.

Föredragande statsrådet anförde vidare följande (s. 28).

Enligt de bestämmelser som jag tidigare har föreslagit i fråga om transplantation kan ett planerat ingrepp på avliden person förhindras inte bara då det föreligger ett uttryckligt uttalande mot åtgärden av den avlidne i livstiden eller av nära anhörig till denne utan också då ingreppet kan antas stå i strid med den avlidnes eller nära anhörigs uppfattning. Jag förordar att motsvarande bestämmelse får gälla i fråga om obduktion under förutsättning att dödsorsaken är känd. Behövs obduktion för att orsaken till dödsfallet skall

kunna fastställas torde det vara allmänt accepterat att obduktion sker, oavsett uppfattningen hos den avlidne eller hans nära anhöriga.

För att de nära anhöriga skall ha möjlighet att göra invändningar mot att obduktion sker där dödsorsaken är känd bör finnas en *tidrymd, under vilken* de kan rådgöra med varandra och ta ställning till frågan om obduktion.

Socialutskottet tillstyrkte i sitt betänkande SoU 1975:8 lagförslaget och behandlade i samband därmed en motion (m) som syftade till att obduktion inte skulle få äga rum utan anhörigas samtycke också när dödsorsaken var okänd. Utskottets majoritet avstyrkte motionen och anförde följande (s. 16).

När det härefter gäller det i motionen upptagna spörsmålet om obduktioner för fastställande av dödsorsaken torde som departementschefen framhåller det vara allmänt accepterat att obduktion sker oavsett uppfattningen hos den avlidne eller hans nära anhöriga. Utskottet vill också erinra om att enligt begravningskungörelsen gravsättning eller eldbegängelse av den som avlidit här i landet inte får företas utan att dödsbevis företetts för pastorsämbetet. Vidare gäller enligt kungörelsen att dödsbevis bl. a. skall innehålla uttalande om dödsorsaken med angivande av de omständigheter på vilka uttalandet grundas eller, då dödsorsaken inte kunnat fastställas, uttalande angående läkarens uppfattning om denna med angivande av de omständigheter på vilka uppfattningen grundas. Utskottet vill härutöver framhålla att det i lagen medgivna undantaget från principen om hänsynstagande till den avlidne och hans anhöriga bör tillämpas restriktivt. Under hänvisning till det anförda avstyrker utskottet motionen 1975:1983.

Även vid 1975/76, 1978/79 och 1979/80 års riksmöten väcktes motioner med yrkanden om att obduktion generellt skall vara förbjuden om den avlidne eller nära anhörig till honom motsatt sig åtgärden. I sina av riksdagen godkända betänkanden SoU 1976/77:12, SoU 1978/79:12 och SoU 1979/80:39 avstyrkte utskottet motioner härom. Såvitt gäller obduktion som företas i syfte att utreda dödsorsaken framhöll utskottet härvid att det torde vara allmänt accepterat att obduktion måste ske oavsett den avlidnes eller hans anhörigas uppfattning. Härtill kommer att dödsbevis, som måste företas för pastorsämbetet innan gravsättning eller eldbegängelse kan ske, skall innehålla bl. a. uttalande om dödsorsaken m. m. Vad gäller det fall att dödsorsaken är känd anförde utskottet följande i betänkandet SoU 1978/79:12 (s. 2 ff.).

Respekten för den enskilda människans fysiska och psykiska integritet är en grundläggande princip i vårt samhälle. Denna princip kan medföra att man ibland tvingas göra avkall på andra önskemål. t. ex. önskemål om tillgång till lämpligt material för forskning. När det gäller obduktion kan det vara en grannliga fråga att avgöra om det föreligger tillräckliga skäl för en sådan åtgärd. Enligt utskottets mening bör det nämligen inte komma i fråga att obduktion företas rutinmässigt utan man bör i varje särskilt fall noggrant pröva om de i obduktionslagen angivna förutsättningarna för obduktion föreligger.

Om dödsorsaken visserligen kan fastställas men skäl för obduktion ändå anses föreligga uppkommer frågan om den avlidnes och hans anhörigas inställning till obduktionen. Utskottet vill erinra om att tillämpningen av obduktionslagen i detta fall är avsedd att vara restriktiv. Man måste därför söka förvissa sig om den avlidnes och hans anhörigas inställning innan

obduktion vidtages. Detta kan ske genom sådan underrättelse som föreskrivs i 4 § obduktionslagen. Underrättelse bör endast undantagsvis kunna underlåtas i fall när dödsorsaken är känd och uppgift om de anhörigas namn och vistelseort finns. Det bör framhållas att hinder mot obduktion föreligger inte endast när den avlidne eller hans anhöriga direkt uttalat sig emot en sådan åtgärd utan även när dessa personers inställning kan antagas vara sådan att de skulle motsätta sig obduktionen. Om man har anledning att antaga att de berörda motsätter sig obduktion får sådan inte ske. I övriga fall skall de anhöriga i vart fall underrättas om åtgärden inom skälig tid innan den planerade obduktionen påbörjas. De anhöriga har då möjlighet att förhindra obduktionen.

Genom obduktionslagens krav på hänsyn till den avlidnes och hans anhörigas inställning samt genom underrättelseplikten i lagen finns det enligt utskottets mening starka garantier för att inte obduktion sker i strid mot den enskildes vilja annat än i sådana fall då obduktion är nödvändig på grund av att dödsorsaken måste kunna fastställas. Med en försiktig tillämpning där man är lyhörd för den enskilda människans önskemål bör det i allmänhet vara möjligt att göra en avvägning där den enskildes personliga integritet inte blir lidande. I de fall obduktion erfordras för att fastställa dödsorsaken anser utskottet visserligen att så måste ske, oavsett den avlidnes eller hans anhörigas inställning. Men i alla andra fall låter lagen respekten för den enskildes uppfattning bli utslagsgivande.

I betänkandet SoU 1979/80:39 hänvisade utskottet till sina tidigare uttalanden i frågan och erinrade vidare om att den s. k. SLS-utredningen (utredningen om sjukvård i livets slutskede) redovisat en nedgång i antalet kliniska obduktioner, vilket satts i samband med den nya obduktionslagens krav på underrättelse till anhörig.

Socialstyrelsens föreskrifter om obduktion och dödsbevis

Socialstyrelsen har meddelat anvisningar till obduktionslagen (MF 1975:123) samt föreskrifter om förfarandet vid rättsmedicinsk obduktion m. m. genom cirkulär (MF 1975:12).

Med stöd av 14 § begravningskungörelsen har vidare socialstyrelsen utfärdat föreskrifter om dödsbevis m. m. (SOSFS (M) 1980:1). Det finns också ett cirkulär från socialstyrelsen med särskilda anvisningar vid utfärdandet av dödsbevis för dödfödda barn (MF 1973:13).

I socialstyrelsens *anvisningar till obduktionslagen* anges följande beträffande bedömning av dödsorsaken (3 § obduktionslagen).

När det gäller att bedöma om dödsorsaken är känd eller inte bör observeras att för utfärdande av dödsbevis fordras att åtminstone sannolik dödsorsak kan anges (jämför socialstyrelsens cirkulär med råd och anvisningar angående dödsbevis (MF 1971:24) och begravningskungörelsen (MF 1963:127)). I de fall detta inte är möjligt är dödsorsaken att anse som okänd och principen är att obduktion då skall göras. Detsamma gäller då sannolikheten för en viss dödsorsak blir mindre på grund av att det föreligger särskilda omständigheter. Om t. ex. i ett visst fall den kliniska bilden väl talar för en viss diagnos som dödsorsak men sannolikheten härav kan ifrågasättas på grund av förekomsten eller avsaknaden av visst symtom, är obduktion motiverad. Över huvud

taget är det från sjukvårdens synpunkt angeläget att obduktion görs så snart en s. k. sannolikhetsdiagnos ifrågasätts. Detta intresse sammanfaller oftast med de anhörigas intresse av att få veta den verkliga dödsorsaken. Huvudprincipen är dock att obduktion skall göras endast i de fall det är sakligt motiverat.

Om underrättelse till anhörig sägs att sådan bör innehålla uppgift om anledning till obduktion, dvs. att dödsorsaken är okänd eller att viktig upplysning angående sjukdoms beskaffenhet kan erhållas. I de fall dödsorsaken är okänd bör man enligt anvisningarna upplysa om att obduktion då kan ske oavsett den avlidnes tidigare meddelade uppfattning och vad de anhöriga anser. Detta innebär att obduktionen kan påbörjas så snart underrättelse-skyldigheten fullgjorts eller hinder mot underrättelse konstaterats föreligger.

Av anvisningarna framgår vidare att i de fall dödsorsaken är känd nära anhörig skall underrättas om att obduktion är beroende av vad de anhöriga anser och att ett besked härom bör lämnas sjukhuset före en viss tidpunkt, före vilken obduktion således inte får påbörjas.

Bestämmelserna är utformade så att underrättelse om planerad obduktion inte ovillkorligen behöver ske i alla situationer. Det finns således, framgår det av anvisningarna, möjlighet att avstå från sådan underrättelse när det i det enskilda fallet av särskilda skäl framstår som befogat, t. ex. för att skona en anhörigs känslor eller för att skydda en svårt sjuk anhörig. Huvudregeln är dock att underrättelse skall äga rum.

Frågan om underrättelse till anhörig om obduktion vid okänd dödsorsak har varit aktuell i ett ärende hos JO (JO:s ämbetsberättelse 1983/84 s. 202). JO Tor Sverne anförde bl. a. följande.

Av utredningen framgår att de anhöriga aldrig underrättades om att obduktion skulle företas. H. har uppgivit att han av hänsyn till de anhöriga underlät att underrätta dem om obduktionen.

Av 4 § obduktionslagen följer att underrättelse kan underlåtas om särskilda skäl därtill föreligger. Som särskilda skäl kan enligt socialstyrelsens nyssnämnda anvisningar gälla bl. a. att man vill skona de anhörigas känslor. Utredningen ger inte vid handen att H. skulle ha saknat fog för sitt ställningstagande.

Jag vill emellertid för egen del framhålla att det finns anledning utnyttja nämnda undantagsregel med stor restriktivitet. Även om en underrättelse kan framstå som en ytterligare belastning för de anhöriga, ifrågasätter jag om det inte i det långa loppet ändå är bättre att underrätta de anhöriga. Härigenom undanröjs misstankar om att man på sjukhuset vidtar olika åtgärder utan de anhörigas vetskap.

Slutligen anser jag mig böra understryka vikten av att de anhöriga vid förfrågan får en korrekt information rörande förutsättningarna för obduktion. Av utredningen framgår att de anhöriga i detta fall trots sig kunna förhindra en obduktion genom att motsätta sig denna. H. har inte tagit dem ur denna villfarelse, sannolikt för att bespara dem den påfrestning en diskussion om obduktionen kunnat medföra. Även om H. ansett sig ha haft beaktansvärda skäl att inte ytterligare betynga de anhöriga i en svår situation, anser jag det ändå vara självklart att H. skulle ha upplyst de anhöriga om rätt förhållande.

Av socialstyrelsens anvisningar framgår vidare att obduktion får ske även i de fall ingen nära anhörig kan nås inom den tidrymd som krävs för att

obduktionen skall vara medicinskt meningsfull. Detsamma gäller då ingen nära anhörig är känd eller anträffbar. Är dödsorsaken känd bör dock i dessa fall betydelsen av att obduktion kommer till stånd vägas mot att den skulle kunna vara i strid med nära anhörigs vilja.

I socialstyrelsens *föreskrifter om dödsbevis* (SOSFS (M), 1980:1) anges bl. a. att läkare som vårdat den avlidne för hans sista sjukdom *utanför sjukvårdsinrättning* och som kan ange den sannolika dödsorsaken skall utfärda dödsbevis. Har läkare som konstaterar dödsfallet inte tidigare vårdat den avlidne och föreligger inte sådana omständigheter att anmälan till polismyndighet omedelbart skall göras, skall han söka kontakt med eventuell behandlande läkare för att höra om denne är beredd utfärda dödsbevis. Sådan kontakt kan sökas med hjälp av polismyndighet. Socialstyrelsen anför vidare (6.1).

Som framhållits i 5.1 åligger det varje läkare som har att ta ställning i frågan om utfärdande av dödsbevis att – oavsett om han vårdat den avlidne eller ej – noggrant sätta sig in i omständigheterna kring dödsfallet för att pröva om det är ett fall av naturlig död eller om det finns anledning att misstänka att döden orsakats genom brott, självmord eller olycksfall. Framkommer sådan misstanke eller har den sannolika dödsorsaken ej kunnat fastställas får dödsbevis ej utfärdas utan skall anmälan genast göras till polismyndighet (se 6.2).

I föreskrifterna betonas vidare att lokala anvisningar för utredning av dödsfall och utfärdande av dödsbevis vid dödsfall utanför sjukvårdsinrättning bör fastställas efter samråd med berörd regional och lokal polismyndighet och berörd rättsläkarstation och berört sjukhus. Polismyndighet skall således, betonas det, inte behöva kopplas in för anskaffandet av dödsbevis när saklig grund härför saknas. Förs däremot en död person till sjukvårdsinrättning genom polisens försorg enbart i syfte att få dödsfallet konstaterat ankommer det på polismyndigheten att sörja för anskaffandet av dödsbevis.

I socialstyrelsens föreskrifter (6.2) anges vidare att läkaren under alla omständigheter skall göra anmälan till polismyndighet

- a) om den dödes identitet inte är klarlagd (ingen form av likundersökning bör härvid inledas),
- b) om misstanke föreligger att döden ej orsakats enbart av sjukdom (dödsfall som kan ha orsakats av annan person, misstänkta självmord, olycksfall m. m.),
- c) om resultatet av likundersökningen kan få betydelse för utredning av brott som kan ha indirekt samband med dödsfallet (t. ex. narkotikabrott),
- d) om resultatet av likundersökningen kan inverka på möjligheterna att fria person från oberättigade misstankar om brott,
- e) om läkaren efter egen utredning ej kan ange en sannolik dödsorsak och därmed inte får utfärda dödsbevis,
- f) i de fall där före patientens död anmälan gjorts till socialstyrelsen och polismyndighet enligt den s. k. Lex Maria, numera förordningen (1982:772) om skyldighet för landstingskommuner att anmäla till socialstyrelsen vissa skador och sjukdomar som inträffat i hälso- och sjukvården.

Vid dödsfall på sjukvårdsinrättning gäller enligt föreskrifterna att behandlande läkare skall utfärda dödsbevis om anmälan inte skall göras till polismyndighet. I de fall där dödsorsaken är känd eller sannolik dödsorsak kan anges kan läkaren utfärda dödsbevis utan likundersökning (yttre besiktning eller klinisk obduktion). Det kan dock, framgår det av föreskrifterna, finnas skäl att obducera den som avlidit på sjukvårdsinrättning även i sådana fall där dödsorsaken är känd, t. ex. för att vinna viktig upplysning om sjukdomens beskaffenhet eller för att främja den medicinska vetenskapen. Det erinras dock om att obduktionslagen innebär dels inskränkningar i möjligheten att utföra klinisk obduktion vid känd dödsorsak, dels skyldighet att underrätta den avlidnes nära anhöriga.

Där klinisk obduktion anses påkallad åligger det överläkaren (eller motsvarande) att föranstalta därom. Om mer omfattande undersökning (rättsmedicinsk obduktion) krävs skall anmälan till polismyndighet omedelbart göras. Sådan anmälan skall enligt föreskrifterna också göras under samma förutsättningar som vid dödsfall utanför sjukvårdsinrättning med den skillnaden att vad som föreskrivits under e) här ersatts av en bestämmelse att anmälan till polismyndighet också skall göras om vid klinisk obduktion fynd görs som kan tyda på att dödsfallet inte orsakats enbart av sjukdom.

Enligt 6 § kungörelsen om rättsmedicinsk obduktion meddelar socialstyrelsen de föreskrifter som behövs om förfarandet vid rättsmedicinsk obduktion m. m. Sådana föreskrifter återfinns i socialstyrelsens föreskrifter om förfarandet vid rättsmedicinsk obduktion m. m., cirkulär MF 1975:12 och i socialstyrelsens tidigare nämnda föreskrifter om dödsbevis m. m. (SOSFS (M) 1980:1, avsnitt 8.3). Av dessa senare föreskrifter framgår bl. a. följande.

Om dödsfallet misstänks vara en följd av annans brottsliga gärning, krävs den mest kvalificerade undersökningsformen, *rättsmedicinsk obduktion*, som underlag för polisens handläggning samt parts och domstols bedömning av ansvarsfrågan.

I de fall rättsmedicinsk obduktion inte behövs men resultatet av likundersökningen ändå kan få betydelse för polismyndighets eller annan myndighets prövning av eller åtgärd i anledning av dödsfallet, skall förordnas om s. k. *fullständig dödsorsaksundersökning*.

Vid dödsfall där omständigheterna tyder på att självmord varit dödsorsak och där polisutredning givit till resultat att brott kan anses uteslutet, skall fullständig dödsorsaksundersökning företas, om dödsorsaken inte anses helt kunna klarläggas genom enkel dödsorsaksundersökning. Vid misstänkta förgiftningsfall skall fullständig dödsorsaksundersökning utföras, såvida inte rättsmedicinsk obduktion erfordras.

Fullständig dödsorsaksundersökning företas också beträffande dödsfall till följd av olyckor på arbetsplatser, dödsfall i samband med dykeriarbete eller sportdykning samt andra dödsfall, som kan ha samband med arbetsmiljö eller hälsofarliga förhållanden.

Fullständig undersökning skall även göras beträffande förolyckade förare av fordon eller andra trafikmedel samt fotgängare, som dödats i trafiken. Bl. a. måste i dessa fall ofta undersökas om det kan påvisas alkohol eller annat gift i den döda kroppen.

Fullständig undersökning skall också ske vid skottskador och brännskador som antas ha förorsakat döden, vid misstänkta elektrodödsfall, vid akuta och/eller kliniskt oklara dödsfall hos missbrukare av alkohol eller andra berusningsmedel, läkemedel eller narkotika samt dessutom vid s. k. plötslig oväntad spädbarnsdöd.

Vid andra dödsolycksfall skall förordnas om fullständig dödsorsaksundersökning om det är motiverat av hänsyn till allmänna och enskilda säkerhets-, rätts- och skyddsintressen eller av intresse att vinna erfarenheter till förebyggande av skador. I övriga fall skall valet av undersökningsform göras mot bakgrund av kravet att erhålla bevis om dödsorsaken.

Erfordras inte rättsmedicinsk obduktion eller fullständig dödsorsaksundersökning men likundersökning måste ske för erhållande av bevis om den sannolika dödsorsaken skall förordnas om s. k. *enkel dödsorsaksundersökning*.

Av SOSFS(M) 1980:1 bilaga B framgår att fullständig dödsorsaksundersökning i likhet med rättsmedicinsk obduktion är en fullständig likundersökning och att väsentligen samma undersökningsförfarande bör användas för båda formerna.

Tillvägagångssättet vid utförandet av enkel dödsorsaksundersökning bestäms av den undersökande läkaren. I undantagsfall torde en yttre undersökning av den döda kroppen vara tillräcklig för dödsbevisets utfärdande. Då särskilda fordringar måste ställas på tillförlitligheten av undersökningar av ifrågavarande slag, bör som regel partiell eller hel obduktion utföras, framgår det av föreskrifterna.

Utredningar

I september 1983 tillkallade statsrådet för hälso- och sjukvårdsfrågor enligt bemyndigande av regeringen en särskild utredare med uppdrag att utreda frågan om det rättsmedicinska, rättskemiska och kriminaltekniska undersökningsväsendets organisation m. m. – *RRK-utredningen*.

I direktiven (1983:57) anfördes bl. a. att utvecklingen av verksamheten vid statens rättsläkarstationer har kännetecknats av en ökad efterfrågan på rättsmedicinsk service. År 1971, framgår det av direktiven, utfördes totalt drygt 8 000 rättsmedicinska undersökningar vid rättsläkarstationerna. Tio år senare, år 1981, var antalet rättsmedicinska undersökningar uppe i 12 600.

Det ökade antalet rättsmedicinska undersökningar tillskrivs bl. a. det förhållandet att läkare blivit allt restriktivare då det gäller att utfärda dödsbevis i de fall döden inträffat utanför en sjukvårdsinrättning, t. ex. i hemmet. De nya dödsbevisanvisningarna (SOSFS(M) 1980:1) har enligt direktiven haft viss effekt att döma av verksamhetsutvecklingen under åren 1980–1981. Volymen enkla undersökningar, vilka i första hand bör påverkas av den reviderade författningen, har således minskat med drygt 8 % sedan år 1979.

I direktiven framhålls att det saknas en klar ansvars- och uppgiftsfördelning mellan rättsläkarstationerna och sjukvårdsorganisationen, främst vad avser enkla dödsorsaksundersökningar och undersökningar av levande

personer. Utredaren skall bl. a. kartlägga behovet och omfattningen av den rättsmedicinska servicen. Samråd bör därvid ske med socialstyrelsen och rikspolisstyrelsen beträffande erfarenheterna av de reviderade anvisningarna angående dödsbevis. Utredaren bör, framhålls det i direktiven, överväga formerna för samordning och planering av den rättsmedicinska verksamheten samt formerna för erforderlig planeringsamverkan mellan sjukvårdshuvudmännen och staten.

Utredningen beräknas slutföra sitt uppdrag i februari 1986.

Utredningen om dödsbegreppet behandlar i sitt betänkande (SOU 1984:79) Dödsbegreppet bl. a. frågor som rör hälso- och sjukvårdens ansvar och åligganden med avseende på döda kroppar (bet. s. 310 ff.). Utredningen konstaterar att hälso- och sjukvård bl. a. innebär att behandla sjukdomar och skador och att behandling i denna mening endast kan ges till levande människor. Utredningen finner det anmärkningsvärt att sjukvårdens ansvar vad gäller omhändertagandet av avlidnas kroppar inte är rättsligt reglerat. Utredningen finner det väsentligt att klarlägga vilka skyldigheter som här åvilar sjukvårdshuvudmännen. Utredningen finner dock inte anledning att själv ta ställning till dessa problem eftersom utredningens förslag bara berör en mycket liten del av de problem som avser sjukvårdens ansvar för omhändertagandet av avlidna. Utredningen hänvisar också till en rapport från socialdepartementet av den 20 december 1983 Bårhusväsendet – Huvudmannaskap m. m. Transporter av avlidna.

Vad gäller vårdpersonalens ansvar drar utredningen slutsatsen att lagen (1980:11) om tillsyn över hälso- och sjukvårdspersonalen m. fl. (tillsynslagen) är tillämplig på hälso- och sjukvårdspersonalen och dess medverkan i vården av en viss patient fram till dess dödens inträde har konstaterats, men inte på vad som sker därefter. Eventuella oegentligheter i samband med personalens befattning med avlidna personer torde alltså inte kunna föranleda disciplinansvar. En annan sak är att allmänt åtal för vissa allvarliga överträdelser skulle kunna väckas för brott mot griftefrid (BrB 16:10). Även disciplinära åtgärder i arbetsrättslig ordning skulle enligt utredningen möjligen kunna komma i fråga i vissa fall. Utredningen finner att starka skäl talar för att tillsynslagen utvidgas till att omfatta också hälso- och sjukvårdspersonalens befattning på olika sätt med avlidna. Utredningen avstår emellertid med viss tvekan att framlägga ett eget förslag i frågan, utan finner att spörsmålet bör lösas i ett större sammanhang.

Det kan nämnas att *hälso- och sjukvårdens ansvarsnämnd (HSAN)* i ett ärende (1984 6:60) avvisat klagomål angående sjukvårdspersonals omhändertagande av stoftet av en avliden patient på grund av att detta inte ansetts hänförligt till vård i tillsynslagens mening.

Departementsrapporten Bårhusväsendet – Huvudmannaskap m. m. Transporter av avlidna från socialdepartementet daterad den 20 december 1983 föreslår bl. a. att det på landstingen skall läggas ett lagfäst ansvar att hålla lokaler för omhändertagande och undersökning av avlidna (bårhus) och att socialstyrelsen skall få tillsynsansvar för denna verksamhet.

Motionerna gäller frågor om de anhörigas inställning till obduktion, om vidgade möjligheter att underlåta obduktion i vissa fall när omständigheterna kring dödsfallet är helt klara, om hanteringen av avlidnas kroppar samt om en allmän översyn av obduktionslagstiftningen.

I *motion 1984/85:429 (fp)* begärs skärpta bestämmelser i fråga om obduktion utan de anhörigas tillstånd (*yrkande 1*). Frågan om anhörigas tillstånd till obduktion berörs även i *motion 1984/85:1780 (c)*, som behandlas i ett senare avsnitt.

Enligt 3 § obduktionslagen får obduktion inte ske om dödsorsaken är känd och den avlidne eller nära anhörig till honom har uttalat sig emot det eller åtgärden eljest kan antas stå i strid med den avlidnes eller nära anhörigs uppfattning. I 4 § obduktionslagen föreskrivs att nära anhörig skall underrättas om obduktionen innan den äger rum där det kan ske och inte särskilda skäl talar emot det. Om dödsorsaken är känd får obduktion inte påbörjas förrän skälig tid förflutit efter underrättelsen.

De anhörigas inställning till en eventuell obduktion av en avlidens kropp får enligt nuvarande regler betydelse endast i de fall då dödsbevis skulle kunna utfärdas utan obduktion. Vilka dessa fall är bestäms i huvudsak av socialstyrelsens anvisningar till obduktionslagen (MF 1975:123) och föreskrifter om dödsbevis (SOSFS(M) 1980:1), vilkas innehåll kortfattat refereras i det föregående (s. 6 resp. 8).

Sammanfattningsvis kan gällande ordning beskrivas på följande sätt.

För utfärdande av dödsbevis krävs att åtminstone sannolik dödsorsak kan anges. Om dödsbevis inte kan utfärdas utan obduktion får sådan ske oavsett de anhörigas medgivande. Om dödsbevis inte inkommer till pastorsämbetet inom viss föreskriven tid, åligger det polismyndigheten att föranstalta om dödsbevis. Polismyndigheten förordnar då om likundersökning. I dessa fall kommer någon av de rättsmedicinska undersökningsformerna i fråga, nämligen rättsmedicinsk obduktion, fullständig dödsorsaksundersökning eller enkel dödsorsaksundersökning. I praktiken innebär detta att obduktion oftast sker.

Vidare skall enligt socialstyrelsens föreskrifter om dödsbevis en läkare göra anmälan till polismyndighet, som får ta ställning till frågan om rättsmedicinsk undersökning, bl. a. då den dödes identitet ej är klarlagd eller misstanke föreligger att döden ej orsakats enbart av sjukdom (annan person, självmord, olycksfall m. m.) eller resultatet av likundersökningen kan få betydelse för utredning av brott med indirekt samband med dödsfallet m. m. Detsamma gäller om läkaren inte kan ange sannolik dödsorsak eller om man vid klinisk obduktion gjort fynd som kan tyda på att döden ej orsakats enbart av sjukdom.

Utskottet konstaterar att nuvarande bestämmelser i 3 och 4 §§ obduktionslagen ger uttryck åt principen att stor hänsyn skall tas till den avlidnes och hans nära anhörigas uppfattning och att obduktion inte skall företas mot deras vilja om dödsorsaken ändå kan avgöras. Emellertid är obduktionslagen inte tillämplig i de fall det är fråga om rättsmedicinsk undersökning, för

vilken andra regler gäller. Vidare får obduktion alltid ske om dödsorsaken inte är "känd", ett i praktiken betydelsefullt undantag.

Utskottet vill framhålla att obduktionslagens intentioner om hänsyn till de närmast berördas uppfattning inte får urholkas genom att överdrivet många dödsfall för säkerhets skull hänförs till sådana med okänd dödsorsak eller anses motivera rättsmedicinsk undersökning. Det kan erinras om att riksdagen vid obduktionslagens tillkomst år 1975 uttalade att undantaget borde tillämpas restriktivt (se ovan s. 5).

En närliggande fråga är vilka krav på utredning om sannolik dödsorsak som skall ställas för utfärdande av dödsbevis. Utskottet återkommer härtill i det följande.

Det krav som framförs i motionen har emellertid starkt samband med det arbete som för närvarande pågår inom regeringskansliet beträffande frågan om dödsbegreppet och villkoren för transplantation av organ från avlidna. RRK-utredningens arbete har också betydelse för den närmare regleringen av obduktionsverksamheten. Utskottet är därför inte berett att förorda något riksdagens initiativ men förutsätter att regeringen i lämpligt sammanhang överväger om de anhörigas rättsliga ställning behöver förstärkas. Utskottet avstyrker med det anförda yrkande 1 i motion 1984/85:429 (fp).

I *summa motion* aktualiseras frågan om möjlighet att avstå från s. k. fullständig dödsorsaksundersökning vid dödsolycksfall när dödsorsaken ändå är uppenbar (*yrkande 2*).

I det föregående har redovisats vad som för närvarande gäller i fråga om krav på dödsorsaksundersökning vid bl. a. olycksfall (se ovan s. 9). Därav framgår att det kan finnas olika skäl för en noggrann undersökning av vad som varit den avgörande dödsorsaken i ett visst fall, även om händelseförloppet i och för sig är klart, t. ex. vid trafikolyckor och arbetsolyckor. Dödsorsaken kan sålunda vara av betydelse för straff- eller skadeståndsansvar. Vad som åsyftas i motionen torde emellertid vara dödsfall då inga sådana skäl gör en obduktion nödvändig. Utskottet delar uppfattningen att det i sådana fall ofta är tillräckligt med en mera begränsad medicinsk undersökning.

Utskottet vill i detta sammanhang något beröra den allmänna frågan om vilka krav som bör ställas vid bedömningen av sannolik dödsorsak för utfärdande av dödsbevis. Exempelvis föreligger kanske inte fullständig visshet om dödsorsaken när en äldre person, som lider av flera allvarliga åkommor som var för sig skulle kunna leda till döden, avlider. Det kan likväl ifrågasättas om det generellt är motiverat att mot de anhörigas vilja genomföra obduktion i sådana fall. En annan sak är att de anhöriga längre fram kan börja undra över dödsorsaken, varför det ofta kan vara klokt att ändå företa obduktion. Detta är något som vederbörande läkare måste diskutera med de anhöriga. Om det emellertid är klart att ett dödsfall har naturliga orsaker, orsakats av en yttre händelse som är helt klarlagd etc. kan man i likhet med motionärerna fråga sig om det är tillräckligt motiverat att genomföra obduktion mot de anhörigas uttryckliga vilja.

Enligt utskottets mening kan ifrågasättas om inte tillämpningen av reglerna för dödsbevis blivit mer restriktiv än avsett, varigenom onödigt

många dödsfall kommer att hänföras till sådana med okänd dödsorsak. Bl. a. det ökade antalet rättsmedicinska undersökningar tyder på detta (jfr ovan s. 10). Även denna fråga är emellertid sådan att det inte är lämpligt med något riksdagens initiativ i avvaktan på såväl resultatet av RRK-utredningen som regeringens förslag rörande dödsbegreppet och därmed sammanhängande frågor. Utskottet avstyrker därför även yrkande 2 i motion 1984/85:429.

I *samma motion* förordas också att klagomål angående hanteringen av döda kroppar skall kunna prövas av hälso- och sjukvårdens ansvarsnämnd (HSAN) (*yrkande 3*).

Det är uppenbart att handhavandet av avlidnas kroppar inte kan hänföras till vård och behandling i egentlig mening, dvs. denna verksamhet ligger utanför tillämpningsområdet för den s. k. tillsynslagen (jfr ovan s. 11). Enligt utskottets mening måste likväl hälso- och sjukvården förutsättas ha ett ansvar för att stoftet efter avlidna patienter omhändertas på ett värdigt sätt. Det är anmärkningsvärt att detta ansvar inte är rättsligt reglerat. Mot bakgrund av att utredningen om dödsbegreppet aktualiserat frågan förutsätter emellertid utskottet att regeringen i sina överväganden med anledning av utredningsförslaget tar upp frågan om reglering av ansvaret för hanteringen av stoft efter avlidna patienter. Något riksdagens initiativ är därför inte erforderligt.

Utskottet avstyrker med hänvisning härtill motion 1984/85:429 yrkande 3.

I *motion 1984/85:1780 (c)* begärs en utvärdering och översyn av obduktionslagstiftningen. Motionärerna tar bl. a. upp frågan om att uppställa krav på tillstånd från de anhöriga och om begränsning av rättsmedicinska undersökningar i de fall misstanke om brott inte föreligger.

Som framgått av vad utskottet ovan anfört med anledning av kraven i fp-motionen delar utskottet uppfattningen att det är viktigt att obduktionslagens intentioner i fråga om hänsynstagande till de anhöriga inte urholkas genom en onödigt vidsträckt tolkning av vissa undantagsregler. Utskottet har även i det föregående diskuterat grunderna för utfärdande av dödsbevis i fall när det är uppenbart att ett dödsfall har naturliga orsaker eller orsakats av ett i övrigt fullt klarlagt yttre skeende och ifrågasatt om inte tillämpningen blivit mer restriktiv än avsett. Det anförda visar på önskvärdheten av att tillämpningen av nuvarande bestämmelser följs upp och analyseras.

Som konstaterats ovan har nu aktuella frågor ett nära samband med det arbete som för närvarande pågår inom regeringskansliet rörande dödsbegreppet, transplantationsfrågor m. m. RRK-utredningen har också nämnts. Utskottet anser därför inte att riksdagen nu bör ta initiativ till en särskild översyn av obduktionslagstiftningen. Utskottet utgår emellertid från att regeringen i lämpligt sammanhang redovisar utfallet av 1975 års obduktionslag samt tillämpningen av reglerna om rättsmedicinska undersökningar och om dödsbevis.

Utskottet avstyrker med hänvisning härtill motion 1984/85:1780 (c).

Utskottet hemställer

1. beträffande *anhörigas tillstånd till obduktion*
att riksdagen avslår motion 1984/85:429 yrkande 1,
2. beträffande *förutsättningar för utfärdande av dödsbevis i vissa fall*
att riksdagen avslår motion 1984/85:429 yrkande 2,
3. beträffande *ansvaret för hantering av avlidnas kroppar*
att riksdagen avslår motion 1984/85:429 yrkande 3,
4. beträffande *en utvärdering och översyn av obduktionslagstiftningen*
att riksdagen avslår motion 1984/85:1780.

Stockholm den 24 oktober 1985

På socialutskottets vägnar

Daniel Tarschys

Närvarande: Daniel Tarschys (fp), Evert Svensson (s), Göte Jonsson (m), Kjell Nilsson (s), Anita Persson (s), Gunnar Ström (s), Ann-Cathrine Haglund (m), Inga Lantz (vpk), Ingrid Ronne Björkqvist (fp), Rosa Östh (c), Karl-Gösta Svenson (m), Maud Björnemalm (s) och Sigvard Persson (c).

Innehållsförteckning

SoU 1985/86:1

Sammanfattning	1
Motionsyrkanden	1
Motionsmotiveringar	2
Allmän bakgrund	3
Gällande bestämmelser	3
Tidigare riksdagsbehandling m. m.	4
Socialstyrelsens föreskrifter om obduktion och dödsbevis	6
Utredningar	10
Utskottet	12
Utskottets hemställan	15